Esthetisch bouwen: kwaliteit die generaties meegaat

Position paper voor het rondetafelgesprek ‘Esthetisch bouwen’

Thomas Bedaux | Bedaux de Brouwer Architecten

1. Esthetische kwaliteit: gebouwen die mooi oud worden

Esthetische kwaliteit gaat verder dan een gebouw dat er bij oplevering aantrekkelijk uit ziet. Belangrijker is dat gebouwen ook over vijftig of honderd jaar nog overtuigen in plaats van detoneren in het straatbeeld. Gebouwen die met de tijd nog meer karakter en gelaagdheid krijgen en waarvan de uitstraling niet louter en alleen afhankelijk is van een modieuze vormgeving.

Deze esthetische kwaliteit van de lange termijn vraagt om aandacht voor verhoudingen in de bouwmassa en gevelgeleding, detaillering, materiaalgebruik en vakmanschap. Daarnaast vraagt dit om de toepassing van materialen die niet alleen duurzaam zijn maar ook op een mooie manier verouderen.

Goedkoop en snel bouwen lijkt vaak voordeliger maar wie uitsluitend kijkt naar de laagste investeringskosten, loopt het risico op hogere onderhoudskosten op de langere termijn en een gebouw dat sneller zijn kwaliteit verliest. Ik pleit ervoor niet alleen te rekenen aan de bouwkosten van vandaag, maar ook nadrukkelijk verder te kijken naar de waarde en kosten gedurende de levensduur.

Gebouwen die met liefde en zorgvuldig zijn gemaakt geven een lange levensduur en blijvende kwaliteit en vergen als gevolg daarvan substantieel minder onderhoud.

2. Lokale identiteit, menselijke maat en samenhang

Architectuur is altijd een lokale aangelegenheid. Een gebouw in een historische binnenstad vraagt om een andere benadering dan een gebouw in een dorp of uitbreidingswijk. De plek, de geschiedenis, het landschap, de schaal en de bestaande bebouwing bepalen hoe een gebouw eruit moet zien en zorgt dat deze als vanzelfsprekend past in zijn context. Lokale identiteit ontstaat niet door overal dezelfde vormgeving toe te passen, maar juist door te ontwerpen vanuit de plek en rekening te houden met de kwaliteit van het landschap, de beplanting en bomen. Dat vraagt om onderzoek, kennis, verbeeldingskracht en sensitiviteit, de architect is bij uitstek degene die deze verschillende aspecten kan vertalen naar een samenhangend ontwerp.

Daarbij moeten we niet alleen naar het afzonderlijke gebouw kijken. Een straat, een plein, een park en de overgang tussen openbaar en privé zijn minstens zo bepalend voor de kwaliteit van onze leefomgeving en zijn onderdeel van het ontwerp. Mensen moeten zich veilig en op hun gemak voelen in hun straat, wijk of buurt. Ruimte om te

ontmoeten en te spelen en waar een gevarieerde groep mensen naast elkaar kunnen leven.

Kortom, een goede wijk is meer dan een optelsom van woningen. Het is een omgeving die ontmoeting, gezondheid en sociale samenhang mogelijk maakt. Dit integrale ontwerp van gebouw, straat en openbare ruimte en landschap is precies de meerwaarde van de architect. Zonder die samenhang dreigt een verzameling losse bouwvolumes te ontstaan, zonder herkenbare identiteit of eigen karakter en waarin de menselijke maat of beleving uit het oog is verloren.

3. Wanneer en met welke instrumenten borgen we kwaliteit?

Kwaliteit moet vanaf het begin van een project tot aan de uiteindelijke oplevering onderdeel zijn van de opgave. Om deze kwaliteit op de lange termijn te garanderen moet de architect vanaf de eerste planvorming betrokken zijn: bij het bepalen van de ambitie, het programma, de stedenbouwkundige uitgangspunten en het budget. Door vroegtijdig te onderzoeken, te ontwerpen en te verbeelden, worden keuzes en consequenties zichtbaar. Dat voorkomt dat plannen later opnieuw moeten worden gemaakt.

Daarnaast zijn goede kwaliteitsinstrumenten onmisbaar. Welstand, supervisors en stadsbouwmeesters hebben daarin ieder een belangrijke rol. Zij kunnen vanuit een onafhankelijke positie de ruimtelijke kwaliteit bewaken, samenhang tussen projecten waarin uiteenlopende ontwerpers zijn betrokken stimuleren en ervoor zorgen dat ontwikkelingen passen bij de identiteit van een plek. Zeker bij grotere gebiedsontwikkelingen is een supervisor of stadsbouwmeester van grote waarde. Gedurende langere tijd kan die de brede samenhang bewaken en waar nodig verschillende partijen bij elkaar brengen. Ook de welstandstoets heeft een belangrijke functie: niet als bureaucratische hindernis aan het einde, maar als inhoudelijk kwaliteitskader dat vroeg in het proces richting geeft en ruimtelijke kwaliteit kan afdwingen wanneer deze verloren dreigt te gaan.

Als kwaliteit niet wordt gevraagd en niet wordt getoetst, zal de markt vooral sturen op wat financieel en organisatorisch het eenvoudigst is. Dan ligt eenvormigheid, laagwaardigheid en korte termijn denken op de loer: standaardoplossingen die weinig relatie hebben met hun omgeving. We moeten voorkomen dat we op grote schaal eenvormige, karakterloze architectuur produceren die goed uitpakken voor een businesscase maar minder voor de leefbaarheid van een plek.

4. Esthetische kwaliteit, betaalbaarheid, snelheid, standaardisering en verduurzaming

Deze belangen hoeven elkaar niet uit te sluiten. Sterker nog: een goede architect en ontwerpkracht kan juist helpen om ze met elkaar te verenigen. Daarvoor is wel een andere manier van samenwerken nodig.

De architect is niet alleen de ontwerper, maar ook de regisseur die de belangen van opdrachtgever, overheid, bewoners, adviseurs en bouwers bij elkaar brengt. De BNA wijst terecht op de bijzondere positie van de architect: relatief onafhankelijk van directe financiële belangen en daardoor in staat om belangen zichtbaar te maken, af te wegen en partijen naar gezamenlijke oplossingen te leiden.

Door de architect vanaf het begin te betrekken, worden mogelijkheden en beperkingen vroeg zichtbaar. Dat voorkomt kostbare aanpassingen achteraf en kan het proces versnellen. De architect kan bovendien creatieve alternatieven aandragen waarmee binnen hetzelfde budget meer ruimtelijke en esthetische kwaliteit wordt bereikt.

Industrialisatie of standaardisering is belangrijk om antwoord te bieden op de huidige woningbouwopgave. Maar standaardisatie en efficiëntie mag nooit leiden tot laagwaardige en monotone, onmenselijke woningbouw. We moeten standaardiseren waar het kan en ontwerpen waar het nodig is. Ook een industrieel geproduceerd gebouw vraagt om een goed architectonisch ontwerp en een zorgvuldige inpassing in zijn omgeving.

De combinatie van standaardisatie en architectonische kwaliteit is geen nieuw idee. Direct na de Tweede Wereldoorlog schonk Noorwegen Nederland houten noodwoningen om de grote woningnood te helpen oplossen. Veel van deze woningen staan er nog altijd en worden gekoesterd en geliefd. Dat laat zien dat seriematige en betaalbare woningbouw niet hoeft te leiden tot eenvormige of tijdelijke architectuur. Juist wanneer vanaf het begin aandacht is voor ontwerp, materiaal en de manier waarop een woning in haar omgeving past, kan ook een gestandaardiseerde woning blijvende kwaliteit hebben.

Ook verduurzaming vraagt om deze integrale benadering. De materiaalkeuze, de bouwmethode, de energieprestatie, CO_2 uitstoot, de levensduur en de mogelijkheid tot hergebruik moeten vanaf het begin in het ontwerp worden meegenomen. Niet als losse technische eisen achteraf, maar als onderdelen van één samenhangende ontwerpopgave.

5. Wat vraag ik van de politiek?

Mijn oproep aan de politiek is om niet alleen te sturen op aantallen woningen, bouwkosten en snelheid, maar ook op de kwaliteit en de waarde die we voor de lange termijn creëren.

Daarvoor zijn vijf zaken nodig:

- Betrek architecten vanaf het begin. Geef de architect een integrale rol vanaf de eerste planvorming tot en met de technische uitwerking en uitvoering.
- Borg lokale en ruimtelijke kwaliteit. Ontwerp gebouwen, straten, groen en openbare ruimte in samenhang, met oog voor lokale identiteit en menselijke maat.
- Versterk kwaliteitsinstrumenten. Geef welstand, supervisors en stadsbouwmeesters een duidelijke en vroegtijdige rol. Vergroot waar nodig de inzet van onafhankelijke stads- en provinciale bouwmeesters.
- Omarm industrialisatie mét architectuur. Stimuleer standaardisering en industriële bouwmethoden, maar stel daarbij eisen aan ontwerpkwaliteit, duurzaamheid en de inpassing op de plek.
- Organiseer samenwerking en continuïteit. Laat opdrachtgevers, architecten, bouwers en overheden vanaf het begin als gelijkwaardige partners samenwerken en houd die samenwerking gedurende het hele proces in stand.

De BNA noemt hiervoor ook concrete mogelijkheden. Bij kleinere projecten kan het principe van Architect aan Zet helpen om vergunningstrajecten te versnellen, terwijl de kwaliteit behouden blijft. Bij grotere gebiedsontwikkelingen kunnen stadsbouwmeesters en supervisors de verschillende belangen tijdig bij elkaar brengen.

Tot slot

We moeten ons realiseren dat we niet alleen woningen bouwen, maar onze toekomstige samenleving vormgeven. Een wijk die vandaag zonder voldoende aandacht voor kwaliteit wordt gebouwd, bepaalt voor vele generaties hoe mensen wonen, elkaar ontmoeten en samenleven.

Een groene, gezonde en gevarieerde leefomgeving is daarbij beslist geen overbodige luxe. Het is een investering in welzijn, sociale samenhang en de toekomst van onze steden en dorpen.

Mijn overtuiging is dat we met de inzet van architecten niet alleen mooiere, maar ook betere, betaalbare en sneller realiseerbare plannen kunnen maken. Niet door simpelweg meer regels of meer geld, maar door vanaf het begin de juiste kennis, creativiteit en regie in te zetten.

Mijn pleidooi aan de politiek: stuur niet alleen op hoeveel woningen we vandaag bouwen, maar vooral op de kwaliteit en de waarde die we voor de komende honderd jaar achterlaten.